

УДК 821.162.3-3:821.161.2.091:316.7

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2025.38.13>

Олена ПОГРЕБНЯК, канд. філол. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0002-7509-1352

e-mail: o.pohrebniak@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

МОДУСИ УКРАЇНСЬКОЇ ІМАГОТЕМИ В СУЧАСНІЙ ЧЕСЬКІЙ ПРОЗІ

Вступ. Дослідження, проведене на матеріалі художніх творів чеських письменників останніх десятиліть (ї. Оліч, Г. Павловська, П. Гулова, М. Шефара, О. Сеєрук та ін.), аналізує стадіальність і динаміку кількісних та якісних змін у характері чесько-українського міжлітературного діалогу сучасності, а також у модальності української імаготемати.

Методи. У дослідженні використано історико-літературний, порівняльно-типологічний методи, а також метод структурно-системного аналізу.

Результати. Поняття літературної імаготемати, впроваджене у науковий дискурс Ж.М. Мура, є однією з концептуальних категорій сучасної імагології. Вивчення української теми в зарубіжній, зокрема чеській, літературі як імаготемати залишається одним з актуальних напрямів вітчизняної компаративістики. Імагологічна парадигма складників цієї місткої теми осмислюється не лише як сукупність художніх явищ, поєднаних тематичними, топографічними чи регіональними аспектами, але й як інтегрований мистецький соціокультурний дискурс, сфокусований на проблематиці і перспективах діалогу культур в епоху децентрації, глобалізації та зростання транскультурації, з одного боку, і тенденції до локалізації культурного потоку, з іншого; взаємодії національного та універсального в художніх текстах; ролі літератури в інтенсифікації чесько-української екстралітературної взаємодії сьогодення – у площині вертикальних соціальних зв'язків та горизонтальних зовнішньо-політичних зносин.

Висновки. У розвитку теми України в чеській художній прозі від кінця ХХ ст. спостерігається виразна стадіальність. Інтерпретація української імаготемати в текстах 1990-х – початку 2000-х років відбувалася здебільшого в колоніальному дискурсі, у системі координат Захід–Схід, Свій–Чужий, в якій Україна тривалий час залишалася негативно маркованим простором Чужості. Перегляд української імаготемати в чеській прозі відбувся в 2010-х роках, з появою на літературній сцені письменників молодшої генерації, у тому числі фахових українців, а також під впливом політичних та соціокультурних змін у самій Україні. Якісно новий етап в історії чеської україніки розпочався в 2022 р. і перебуває у стадії трансформації. Його принципову рубіжність у контексті розвитку досліджуваної імаготемати засвідчує зміна модальності імагообразів українців (від Чужого до Іншого та Свого), проартикульована зміна імагопозиції, долучення цієї імаготемати у широкий дискурс осмислення історичного досвіду європейських націй та сучасного діалогу культур.

Ключові слова: імаготема, імагообраз, чеська проза, Україна, українці, образ Іншого.

Вступ

Україна як літературна тема – випадкова згадка, оціночне судження, складова іншої теми або повнокровний образ Іншого – складалася у сучасній чеській літературі як сукупність ментальних рефлексій та естетичних віддзеркалень спільного історичного досвіду на перехресті шляхів української та чеської модерних націй. Романи чеських письменників Я. Гашека, К. Чапека, В. Ванчури, І. Ольбрахта у І половині ХХ ст. сформували своєрідний художній та етичний універсальний канон опрацювання українського національного контексту на рівні художніх мотивів, стилістики, образності та його засвоєння з позицій діалогізму та імагологічного плюралізму, в якому Інший постає у множинності інтерпретацій.

Вивчення української теми в зарубіжній літературі як імаготемати було і залишається одним із найбільш актуальних напрямів вітчизняної імагології. Соціальний аспект текстової комунікації наголошено, зокрема, в історіографічній книзі В. Січинського "Чужинці про Україну" (1-ше і 2-ге вид. побачили світ у м. Прага 1937 р. і 1942 р.). Однак методологічні засади української імагологічної школи сформував у своїх фундаментальних працях Дмитро Наливайко (1929–2023), який з другої половини 1960-х років ґрунтовно досліджував західноєвропейську україніку. Монографія вченого "Очима Заходу: рецепція України в Західній Європі XI–XVIII ст." була нагороджена в 1999 р. Державною премією ім. Т.Г. Шевченка. Друге її видання під назвою "Україна очима Заходу" вийшло друком з доповненнями у 2008 р. У працях Д. Наливайка на багатому матеріалі європейських літературних та історіографічних пам'яток XI–XVIII ст. послідовно висвітлюється, "як змінювалася на Заході рецепція України в різні культурно-історичні епохи залежно від їхніх парадигм і провідних тенденцій – світоглядних, конфесійних,

політичних тощо" (Наливайко, 2008, с. 25-26). У дослідницькій концепції вченого вагоме місце відводиться міждисциплінарному аналізу політико-ідеологічних чинників та культурно-історичного контексту, що впливали на історіософську та "естетико-поетичну" сфери, у тому числі на формування, трансляцію або спростування відповідних імагологічних репрезентацій, образів, мотивів.

У часи наростання поляризації всередині окремих суспільств, а також загострення політичних і міжнаціональних конфліктів з неминучим пошуком союзників усіма сторонами або країнами, які воюють, такі дослідження набувають особливої актуальності. Ж.-М. Карре, досліджуючи формування та еволюцію образів Німеччини у французькій літературі XIX – I пол. XX ст., наголошував на тому, що своєю метою він вбачає нагадати про ті оптичні помилки, які були допущені французькими письменниками у їхніх уявленнях про Німеччину (Carré, 1947). Х. Дизерінк у статті "Імагологія та питання етнічної ідентичності" вказав на необхідність враховувати роль суб'єктивних чинників, історичних та ідеологічних впливів на імагологічну репрезентацію літературних образів як концептуальних моделей, що мають уявний зв'язок з об'єктивно дійсністю та змінюються в часі: "іміджі та імаготипні структури не є відбиттям або відображенням реальних колективних рис спільнот ("нація", "народ" і подібне), а лише фікціями, тобто ідеями, що в певний час на певних історичних етапах формуються у країнах або спільнотах" (Дизерінк, 2011, с. 389). Д. Наливайко вбачає завдання і перспективи української імагології "у зв'язуванні як ідентичних (вірніше тих, що прагнуть ідентичності), так і фіктивних імаго, підпорядкованим певним цілям, переважно політичного та ідеологічного характеру" (Наливайко, 2006, с. 97). Тому дослідження імагологічної проблематики, образності в

© Погребняк Олена, 2025

літературі мали і мають інтегративне значення і виходять далеко за межі сфери літературознавства у суміжні гуманітарні напрями – когнітивну лінгвістику, соціологію, соціальну історію, культурну антропологію тощо.

Вплив культурно-історичного та політичного контексту на характер і проблематику чеської україніки виразно демонструють етапи розвитку імаготеми "Україна в сучасній чеській прозі", які мають певні хронологічні межі та типологічні особливості. Проблема залишається малодослідженою попри інтенсивність українсько-чеської міжкультурної та міждержавної взаємодії.

Мета – на матеріалі художніх творів Г. Павловської, Ї. Оліча, П. Гулової, М. Шефари, О. Севрука та деяких інших письменників, що були опубліковані впродовж 2000-х років, проаналізувати особливості української імаготеми в сучасній чеській прозі – її поетику, модальність, динаміку і передумови кількісних та якісних змін.

Методи

У роботі було використано продуктивні в науковому плані методи: історико-літературний, порівняльно-типологічний та метод структурно-системного аналізу.

Результати

Як зазначає І. Пупурс, "у художніх текстах національність персонажів має бути прочитаною як літературний троп" (Пупурс, 2020, с. 96). Згідно з принципами структурно-системного аналізу (Ж.М. Мура, М. Швідерська, А. Тимофеєнко, А. Козлова та ін.) імагологічний образ розглядається як модель імаготипової текстової структури, що піддається герменевтичній "глибинній" інтерпретації. Термін імаготип був запропонований учнем Х. Дизерінка М. Фішером (Fischer, 1973). Французький компаративіст Ж.М. Мура ввів категорії імагема та імаготема (Mouga, 1999). Імагема розуміється як найпростіший елемент імагообразу і структурна складова імаготеми, у тексті слугує маркером, певним кодом, сукупність яких створює легко впізнаваний імагообраз країни. Наприклад: *козаки, Київ, Дніпро, Чорнобиль, борці, бандерівці, корупція, війна, заробітчани* – елементарні смислові коди, топоси, знаки, що ідентифікуються в масовій свідомості західного (чеського) читача з українським народом та Україною. Імагема є найстійкішою частиною структури, лежить в основі стереотипів колективного мислення, тиражується в публічному дискурсі.

Імаготема – значно ширше поняття, що ґрунтується на соціальних, культурних та історичних міфах, стереотипах, стійких уявленнях, перехідний елемент від імагеми до імаготипу. Імаготема, іншими словами – мотив, рефрен, що повторюється з тексту в текст, переходить трансгресивно з однієї групи реципієнтів до іншої групи, з одного рівня перцепції на інший, часто вищий рівень. За допомогою поняття "імаготема" виявляється система характерних образів і суджень, а також вияскравлюється, як саме ці уявлення та образи іншого пронизують соціокультурне життя спільноти, у лоні якої виникли і побутують, її колективну ідеологічну матрицю. Аналіз імаготеми передбачає пошук відповіді на низку запитань: що саме кажуть автори художнього твору про ту чи іншу націю; як часто і в якому історичному контексті виникають такі культурні продукти; яку картину світу презентує автор; в яких ідеологічних параметрах сформована саме така картина світу; які соціальні чи культурні міфи продукує, відкидає чи тиражує автор; якого статусу набувають національні репрезентації в межах нарративних і жанрових параметрів тексту? Приміром,

дослідження імаготеми "Волинь у чеській літературі факту" виявляє спільну модальність імагообразів українців та повторюваність нарративних стратегій у низці сімейних та регіональних хронік, присвячених історії переселення чехів на територію сучасної України (Волинь, Рівненщина, Житомирщина): "Kronika českého Boratína" (2000); "Huleč Česká na Volyni. Roky 1870–1947" (1992); "Kronika obce Chomoutu" (1992); "Kronika Českého Kvasilova" (2003); "Vzpomínky na rodiště Straklov Český" (1992); "Kupičov jak nám o něm vyprávěli" (1997); "Kronika obce Dombrovky na Volyni" (2000); "Stopy zaváté časem. Kronika Volkova a přilehlých obcí" (1980); "Volyňský dalekohled" (2006); "Rodinná kronika volyňských Čechů" (2008) та ін.

Характерною для "волинських хронік"¹ є, за І. Пупурс, мандрівна імагопозиція (Пупурс, 2020, с. 75), відповідно – стереотипно-зверхній, зневажливо-презирливий, значно рідше іронічний, сатиричний, пародійний чи реалістичний модус української Волині та українців. Наприклад, типова для творів цього жанру бінарна опозиція Свій–Чужий лежить в основі художньої структури белетризованого сімейної хроніки, виданої у 2008 р. професоркою Масариковаго університету в м. Брно Д. Кшіцовой: "Чех з мужиком на одній землі сидить, та чех добре їсть, чисто вбирається, ходить на бали з музиками, на вечірки, у театр, а мужик мало що не жebraє. Того не видно, як собі чех може зарадити, кожен працює, і чоловік, і жінка, й діти, а мужик від лінощів ледве ходить, у корчмі дорогий час марнує"² (Kšicová, & Vaculík, 2008, s. 37); "А ті села, без ладу та складу поставлені, по вулицях та майданах бездонні калюжі багна, чи вигляд тутешніх мешканців, їхній одяг та поведінка, все то давало дуже погані свідчення про Росію та дуже погане свідчення про наше майбутнє" (Kšicová, & Vaculík, 2008, s. 18), – такі і подібні спостереження знаходимо у спогадах першого покоління чеських переселенців. Образи України та українців як уособленого Чужого, без якого, утім, Своє втрачає свою цілісність та легітимність, є характерними зразками сформованого імаготипу.

Імаготип розглядається в сучасних імагологічних студіях як найповніше та найзмістовніше поняття, найбільш об'ємна імаготипова структура, сукупність її елементарних частин. На думку М. Фішера, основна функція дослідника імаготипу – привертання уваги до повторюваності й одноманітності елементарних одиниць національного образу, яким притаманні спільні ознаки (Fischer, 1973). Кількість повторень, статус автора у літературному каноні, впізнаваність тексту в соціокультурній площині сигналізують певну закономірність і забезпечують додатковий інструментарій верифікації переважання того чи іншого імаготипу. Прикладами можуть слугувати імаготипи українців у чеській літературі кінця ХХ – початку ХХІ ст.: імаготип українця-варвара у "волинських хроніках" чеських письменників на межі ХХ–ХХІ ст. (романи "Kočíci životy" / "Котячі життя" 1997 р. Е. Крісеовой; "Volyňský dalekohled" / "Волинський телескоп" 2006 р. Ї. Оліча; "Rodinná kronika volyňských Čechů" / "Родинна хроніка волинських чехів" 2008 р. Д. Кшіцовой та Я. Вацуліка). Імаготип маргіналізованого українця-заробітчанина у чеських авторів популярної белетристики (романи "Účastníci zájezdu" / "Учасники поїздки" 1996 р. М. Вівера; "Čechy, země zaslíbená" / "Чехія, земля обітована" 2012 р. П. Гулової; новела "Díky za každé nové

¹ Тут і далі назва вживається як умовна спільна назва літературних творів на тему історії чеської еміграції до північно-західних регіонів сучасної України та наступної рееміграції на історичну батьківщину.

² Тут і далі – пер. наш (О. Погребняк), якщо не зазначено інше.

гано" / "Дякую за кожний новий ранок" 1994 р. Г. Павловської та її кіноверсія, подорожні нариси "Lidi" / "Люди" 2001 р. М. Голцовой та ін.). Саме імаготип найчастіше фіксує та відтворює поширені в суспільстві на певних історичних етапах його існування етностереотипи. Підтвердженням стійкості структури та її інерційності, невіддатливості етичним, ідеологічним та стильовим концептуальним трансформаціям є низка образів українських заробітчан у романі М. Шефари "Tapešnice" / "Танцівниця" з виразними ознаками експлуатації цього імаготипу, що був опублікований у 2020 р.

Модальність української імаготемати у чеській прозі межі століть була зумовлена низкою чинників. Події, пов'язані з падінням залізної завіси, Оксамитовою революцією в Чехословаччині, розпадом СРСР і першими роками незалежності в Україні, глибоко вплинули на всі сфери матеріального та духовного життя українців та чехів. Налагоджені міжкультурні та економічні зв'язки розпадалися, що позначилося в першу чергу на ситуації на книжковому ринку – процес перекладу і книговидавання нових українських літературних творів у Чехії майже зупинився, на відміну від попередніх десятиліть, коли завдяки активній співпраці у сфері художнього перекладу і книговидавання чеські читачі мали змогу познайомитися з кращими надбаннями українського художнього слова, творами І. Котляревського, Т. Шевченка, І. Франка, М. Коцюбинського, В. Стефаніка, П. Тичини, О. Довженка, О. Гончара та багатьох інших письменників. Українці та пов'язані із цим етнонімом явища асоціювалися з епохою тоталітаризму, репресивною культурною політикою періоду "нормалізації" у Чехословаччині, запровадженою після військової інвазії країн Варшавського договору, сприймалися негативно. Така ситуація склалася частково через складні економічні обставини, почасти у зв'язку із суспільною думкою, так би мовити, вже було досить всього зі Сходу (Кіндлерова, 2013). Не останню роль зіграла непослідовна і слабка промоція української культури за кордоном з боку офіційних представництв на початку української незалежності (Палій, & Погребняк, 2022).

Українська проблематика у ці роки простежується переважно у жанрах non-fiction, які публікуються чеськими репатріантами останньої хвилі або їх нащадками і відображають характерну для подібних творів картину чесько-українських взаємин, типовий орієнталізований образ варвара-українця у стійкій дихотомії Захід–Схід. Майже у всіх "волинських хроніках" постулюється відмінність у ментальності, економічна та культурна відсталість українців, лише в деяких спостерігається діалогічний підхід без підкресленого іншування в зображенні місцевого люду на Волині XIX – початку XX ст. (М. Стрийова, І. Зарецька-Суха, Я. Єлінек). Внутрішню логіку біполярності в протиставленні чехів та українців, Батьківщини та України-Чужини ілюструють геокультурні маркери в авторських судженнях, властивих українській імаготемі у чеській літературі кінця XX – початку XXI ст.: "Волинь була місцем, де люди знаходили другий дім, але в жодному випадку не другу Батьківщину. Відчуття чужини у них постійно залишалося" (Оліч, 2006, s. 154); "Приклад волинських чехів мав стати взірцем, як довго витримає оточений чужинцями та ворогами народ утримувати свою ідентичність" (Оліч, 2006, s. 89); "Бандерівці забили і замордували більше чехів, ніж воюючи держави, німці і росіяни" (Оліч, 2006, s. 179); "земля без

лана, де розквітала злочинність" (Оліч, 2006, s. 179) і подібне (І. Оліч, "Волинський телескоп").

Негативний модус сприйняття всього українського на початку 1990-х років посилювався у чеському суспільстві ще й завдяки хвилі економічних мігрантів з України, так званих заробітчан, які сформували найбільшу національну меншину в Чеській Республіці. Стереотипність імагообразів України та українців кінця XX – початку XXI ст. відображено в низці чеських художніх творів цієї доби, підтверджено соціологічними дослідженнями в обох країнах (Погребняк, 2016). Симптоматичними для соціокультурної ситуації 1990-х є імаготипи українців у творах таких популярних письменників, як: М. Вівег "Учасники поїздки"; Г. Павловська "Дякую за кожний новий ранок"; М. Голцова "Люди"; Е. Крісеова "Котячі життя". Новела "Дякую за кожний новий ранок" чеської письменниці і сценаристки з українським корінням Г. Павловської стала бестселером і витримала кілька перевидань, у тому ж 1994 р. була екранізована, однойменний кінофільм отримав чотири престижні нагороди "Чеський лев". Творчість письменниці значною мірою автобіографічна, більша частина її прози присвячена темі інтимних стосунків, міжлюдських взаємин і приватних драм, це переважно жіночі історії, художність яких часто межує з бульварним стилем, кітчем. В основу сюжету літературного твору та кінокомедії "Дякую за кожний новий ранок" покладено спогади авторки про свого батька-українця, своєрідних родичів із Закарпаття, свою молодість, перше кохання і втрату ілюзій. Головна героїня фільму проживає свої юнацькі драми та численні комічні ситуації, джерелом яких найчастіше є батькове походження, на тлі 20-ти драматичних років Чехословаччини доби нормалізації (Pawłowska, 2014).

Популярною літературою слід вважати і подорожні нариси М. Голцовой, імагологічні тексти, що описують культурні традиції різних екзотичних країн, в яких побувала авторка, подорожуючи автостопом і деякий час мешкаючи в місцевих родинах. Тексти такого жанру неминуче представляють суб'єктивні спостереження та міркування автора, оцінки і судження, а отже, – стереотипні образи. Українці 1990-х років, якими їх побачила й описала М. Голцова, не стали винятком. Гротескові, карикатурні образи українських родичів у Г. Павловської, "німого" напівголодного українського заробітчанина в романі М. Вівега, мешканців західноукраїнських сіл і містечок, звичай та спосіб життя яких висміювала у гумористичних подорожніх нарисах М. Голцова, як і узагальнені образи українців у романі Е. Крісеовой "Котячі життя", виконують сугестивну функцію, скріплюють комунікацію у межах масової культури та здійснюють трансгресивний глобальний вплив на світоглядні установки так званого масового читача, маркуючи певний семіотичний простір.

Домінування такого імаготипу українця в чеському соціокультурному дискурсі поступово змінювалося з кінця першого десятиліття XXI ст. – перші зрушення відбувалися у сфері міжкультурної співпраці. Суттєвим чинником змін стали українські події 2004 року, Помаранчева революція, демократизація виборчого процесу в країні з наступною переорієнтацією її внутрішнього і зовнішньополітичного курсу. Ці події привернули увагу чехів ще й тому, що іммігранти з України ставали все помітнішою частиною чеського суспільства, швидко інтегруючись у нього¹. Активізувалася діяльність громадських організацій "Українська ініціатива в Чеській

¹ Українська меншина в Чеській Республіці згідно з даними Міграційної служби України від 2013 р. налічувала близько 150 тис. осіб і була найчисельнішою [Міграційна служба України. http://dmsu.gov.ua/images/files/UKR_Migration_%20Profile_2013.pdf].

Республіці", "Об'єднання українців та прихильників України в Чеській Республіці", "Об'єднання українок в Чеській Республіці", "Чеська асоціація українців", зріс інтерес до україністичних студій у престижних чеських університетах – Карловому університеті в Празі, Масариковому університеті у Брно, Університеті імені Ф. Палацького в Оломоуці. Значно інтенсифікувався процес художнього перекладу (Палій, & Погребняк, 2022).

Помітною подією в українсько-чеському міждіалоговому діалозі стало видання антології українських оповідань "Expres Ukrajina" / "Експрес Україна" за редакцією Р. Кіндлерової 2008 р. До антології увійшло 30 вибраних творів О. Ірванця, Ю. Андруховича, Ю. Іздрика, С. Жадана, О. Забужко, Т. Малайчук, В. Діброви, М. Рябчука, Г. Пагутяк, Л. Подерев'янського та інших письменників у перекладах чеських українців з університетів Праги, Брна та Оломоуця. Панорама сучасного українського оповідання різнопланової тематики мала на меті ознайомлення чеського читача з розмаїттям сучасної української прози і накресленням основних напрямів її розвитку в новому тисячолітті. За словами критиків, ця книга не лише продемонструвала, що в Україні сформувалася постмодерна література високої якості, яка заслуговує на увагу європейського читача, але й дала можливість побачити Україну з нового боку, посприяла руйнуванню негативних стереотипів щодо неї.

Руйнуванню стереотипів щодо українців на початку другого десятиліття ХХІ ст. також посприяла своїм черговим романом Петра Гулова (1979 р.н.). У романі "Чехія, земля обітована" 2012 р., присвяченому темі інтеграції української меншини в чеське суспільство 2000-х років, з усіма його власними проблемами та сформованими колективними уявленнями про українців як "чужинців зі Сходу", чеська аудиторія зустрічається з оновленим образом українки, поданого в принципово інакшій імагопозиції – у постколоніальній оптиці "подвійного відзеркалення". Чеська авторка використовує прийом гомодієгетичної нарації в екстрадієгетичній ситуації (за Ж. Женнетом), аби представити своїм читачам погляд на чеське суспільство очима Інших, заробітчани-українки Ольги та тих, яких "ми називаємо укачко" (Шефара, 2025, с. 674). Підхоплює імаготему чеський письменник М. Шефара (1991 р.н.) у своєму романі "Танцівниця". Саме текст П. Гулової виразно засвідчує зміну характеру досліджуваної імаготеми на новому етапі за рахунок, у тому числі, зміни модальності імагообразів. Автообрази та гетерообрази, включно з імагообразами українців, авторка реалізує в неореалістичній стилістиці, послідовно препаруючи контекст функціонування етнофолізмів ("укачко"), деконструюючи стереотипи та кліше, наголошена парадоксальність яких стає ключем до адекватного сприйняття етнічних Інших у соціокультурному просторі Чехії ХХІ ст., цьому "райському куточку Європи, землі обітованої" (Hůlová, 2012, s. 33).

Черговий етап розвитку досліджуваної імаготеми і найновіша сторінка в історії українсько-чеських міжкультурних взаємин відкривається у зв'язку з політичними подіями в Україні 2014 року – революцією Гідності та початком військової агресії з боку Російської Федерації на сході України. Цей період характеризується значним поживленням чесько-української співпраці передусім у культурній площині: українські автори почали брати активну участь у чеських літературних фестивалях; чеські театри включили до репертуару українські п'єси; на радіо і телебаченні виходять передачі, присвячені українським письменникам; з 2017 р. за сприяння Посла України в Чехії Є. Перебийноса та голови Чеської

асоціації українців Т. Хланьової започатковується курс на кращий художній переклад з української мови. Разом з тим виходять друком подальші переклади сучасної української художньої літератури від фахових досвідчених чеських перекладачів – твори Володимира Рафесенка, Тамари Горіха-Зерня, Тані Малайчук, Катерини Калитко, Артема Чеха, Софії Андрухович та багатьох інших. Серед найактивніших перекладачів і популяризаторів української культури в Чеській Республіці, окрім згаданих вище Р. Кіндлерової та Т. Хланьової, слід назвати імена: Томаш Вашут, Моніка Грдінкова-Шевечкова, Петр Каліна, Петра Рудинська, Мирослав Томек, Елена Оплеталова, Ева Сватоньова-Реутова, Алена Моравкова, Віра Нечасова, Олексій Севрук.

Українська імаготема у чеській прозі цього часу поступово трансформується у річищі імагологічного плюралізму та універсалізму. За словами директорки Чеського Центру в Києві при Посольстві Республіки Чехія в Україні у 2014–2020 роках Л. Ржегоржікової: "Обидві наші культури належать до одного й того ж центральноєвропейського простору" (У чехів. Антологія..., 2021, с. 7). У передмові до українського видання антології сучасного чеського оповідання "У чехів" 2021 р. (упоряд. і передмова Л. Ржегоржікової, упоряд. і післямова І. Забіяки) засвідчено оновлення модусу чесько-українського міжкультурного діалогу на зламі другого десятиліття нового століття: "За останні два десятиліття тимчасово розірвані історичні й культурні відносини значно активізувалися, і я сподіваюся, що кризь призму роздумів сучасних чеських авторів про соціокультурні проблеми ми переконаємося, що внутрішня мова, якою говоримо, насправді однакова..." (У чехів. Антологія..., 2021, с. 7).

Героїня оповідання Іви Пекаркової (1963 р.н.) "Небо блакитне, (майже) як волосся" (пер. Галини Бабак) – перукарка з Києва, яка понад 20 років живе у Чехії. І. Пекаркова емігрувала до США у 1985 р., згодом повернулася до Праги, нині мешкає в Лондоні, працює водійкою таксі та перекладачкою. Текст написаний письменницею, чия історія суголосна історіям тисяч українських емігрантів, що живуть на чужині. У своїй монологічній оповіді українка згадує дитинство, сім'ю, яка постраждала від Чорнобильської аварії, смерть обох батьків, свою самотність і відчуження: "мене тут не хочуть, бо я іноземка – так" (У чехів. Антологія..., 2021, с. 281). Ідеться, зрештою, не лише про особисту травму та прийняття: "Не вмію ображатися на людей. Я люблю людей" (У чехів. Антологія..., 2021, с. 281), але і про вміння радіти життю, зберігати внутрішнє світло попри драматичні складні обставини як характерну ознаку образу протагоністки. Наративна стратегія авторки тотожна стратегії П. Гулової у вищезгаданому романі, фіксується також спільність імагопозиції в опрацюванні імаготеми.

До полеміки щодо соціальних викликів, пов'язаних з проблемами біженства, заробітчання, стигматизації Іншого в чеському суспільстві долучається Радка Денеаркова (1968 р.н.) в оповіданні з промовистою назвою "Хижі благодійники" (уперше опубліковано 2018 р., пер. Анастасії Левкової). Увага авторки сфокусована на проявах ксенофобії та нетерпимості, політиці сегрегації, від яких потерпають мігранти у Чеській Республіці: "Чеські поїзди возять страх і жарти з інших. Це не страх біженців. Це страх місцевих" (У чехів. Антологія..., 2021, с. 127). Сутність демократії, поняття націоналізму та патріотизму письменниця аналізує на прикладі історії біженця Гамеда, мусульманина, у Чеській Республіці. Есеїстична стилістика додає тексту достовірності, публіцистичної гостроти, дозволяє зробити невтішні

висновки. Європейська країна, "земля обітована" для чеських репатріантів, міфологізований образ якої фіксується у текстах Е. Крісевої, І. Оліча, М. Стрийової, приваблює сучасних мігрантів із багатьох куточків світу як "гармонійна країна з гостинними людьми", але у цій "гармонійній країні є гарні табори для іншості" (У чехів. Антологія..., 2021, с. 130), – з гіркою іронією застерігає Р. Денемаркова у фіналі оповідання.

Оповідання І. Пекаркової та Р. Денемаркової, які увійшли до антології "У чехів", розвивають порушені в романі П. Гулової "Чехія – земля обітована" ідеї на новому рівні, актуалізуючи проблематику заробітчанства та біженства у чеському, та – ширше – європейському контексті міграційної кризи як глобального виклику XXI ст.

Про перегляд української імаготеми у чеській літературі свідчить також автобіографічне оповідання Г. Павловської "Так це було в Ясіні" (пер. Катерини Михайлової), включене до антології. У цьому тексті авторка опрацьовує родинну історію в стилістиці притчі, на протилежності гумористичній модальності своїх творів межі століть. Оповідання вперше було опубліковане у 2016 р. Експлуатуючи "робочий" самоіронічний образ як запоруку читацького успіху, письменниця починає оповідь зі слів: "На мою думку, це сумна історія. Хоча, може й весела. Щоразу, коли говорю про Україну, в мене ці поняття зливаються воедино" (У чехів. Антологія..., 2021, с. 265). Арешти і заслання членів родини Василя Ключурака (батько Г. Павловської), емігранта із Закарпаття, загибель рідної тітки, понівечені долі їхніх дітей – історія типової української родини ХХ ст., розказана авторкою від першої особи, розгортається на тлі історії тоталітарних практик стирання національної пам'яті і водночас стає виправданням батькової настанови "тримати міцно кулачки, щоб воювати за свою гордість" (У чехів. Антологія..., 2021, с. 265) і свободу, яка колись викликала лише сміх.

Формуванню позитивного іміджу України та українців сприяла поява в 2019 р. ілюстрованої книги "Між вами: українці, яких ви не знаєте" / "Mezi vámi: Ukrajinci jak je neznáte", директорка проекту Л. Галишич. Видана за сприяння Посольства України в Чеській Республіці, книга представляє портрети 30-ти сучасних "чеських" українців, науковців, юристів, підприємців, митців, лікарів, письменників, програмістів, які своєю працею інтелектуально, матеріально та духовно збагачують чеське суспільство. Мета проекту очевидна – продемонструвати приклади успішної самореалізації українців у Чехії, розвінчати застарілі міфи і стереотипи про українців як дешеву робочу силу з відсталого пострадянської країни колишнього Східного блоку.

У післямові до українського перекладу роману "Танцівниця", який вийшов друком у 2025 р. під назвою "Танцівниця з Донбасу" (пер. Олени Ващенко), М. Шефара зізнається: "Я не був серед українських студентів чи лікарів, яких у нашій країні чимало. Я перебував серед українців, які мешкають у гуртожитках, працюючи на підприємствах, будівництві, у готелях. Я бачив людей, яких, неначе рабів, експлуатують агенції із працевлаштування" (Шефара, 2025, с. 674). Усвідомлюючи зміну геополітичного контексту та назрілу необхідність перегляду української імаготеми у чеському культурному просторі, письменник декларує передусім свою громадянську позицію (підтримку України) та імагопозицію, яка, утім, не отримала глибокого художнього вираження на рівні тексту в цілому та імагообразів зокрема.

Центральний мотив твору – історія донеччанки Тамари (Тари) Ахметової, української Попелюшки з чеської фабрики, яка завдяки своєму таланту, наполегливості та щасливому збігу обставин знаходить шлях до успіху у Чеській Республіці. Сюжет розгортається у двох хронотопах, інтеграція біженки з окупованого Донецька у чеський соціум відбувається за рахунок її високої професійної майстерності та перемог на престижних танцювальних конкурсах у парі з коханим чоловіком, чеським танцівником Мартіном (Чікі). Водночас, українку переслідують травматичні спогади про початок російсько-української війни, трагічні сімейні події, про втрату дому, пережиту особисту драму, насильство та глибоку внутрішню кризу.

Письменник молодшої генерації М. Шефара здійснює спробу пов'язати актуальні проблеми власного суспільства з "гарячою" темою російсько-української війни на Донбасі і водночас розповісти зворушливу романтичну історію, яка б привабила читача емоційно, викликала співчуття до знедолених інших: "Ми називаємо їх укачками та примушуємо гарувати на фабриках і будівництві" (Шефара, 2025, с. 327), адже в їхній країні "корупція, злидні, безробіття, страшні умови життя" (Шефара, 2025, с. 326). Ця країна "навіть не спромоглася обрати вдалий колір прапора" (Шефара, 2025, с. 327), у них "було звичаям [...], що лиш одній дитині з родини надавався шанс [...]. На більше в Україні не були спроможні" (Шефара, 2025, с. 340). Українське заробітчанське середовище представлене автором у галереї образів мешканців чеських фабричних гуртожитків – п'яниці Надії, повії Урзи, колишнього військового української армії, націоналіста і жорстокого бандита Сергія, який тероризує своїх співвітчизників, а також професора в окулярах, що виїхав з України, адже "рано чи пізно його там могли б убити, бо він – єврей. А в Україні євреям не завжди таланило" (Шефара, 2025, с. 341).

Авторові не вдається органічно вписати образи українців у новий соціокультурний контекст та актуальний ідейно-тематичний художній дискурс. Попри очевидні намагання трансформувати звичний для сприйняття у певних соціальних групах імаготип українця як "нестерпного Чужого", змінити цю оптику (передусім через наскрізні позитивні конотації образу Тари, яка є не такою як інші українці!), М. Шефара створює текст, в якому тиражується традиційний набір імагем, кліше та стереотипів, міфологізація та інструменталізація яких перетворює сенси на протилежні за змістом, дає простір для маніпуляцій базовими поняттями, емоційно навантаженими символами, історичними фактами конфліктогенного характеру. Українське видання роману, здійснене за підтримки Чеського Центру в Києві, що мало б стати виявом культурної дипломатії, викликало натомість негативний резонанс серед читачів, увесь тираж було знято видавництвом з продажу. В умовах активної фази російсько-української війни поява цієї книги виразно засвідчила застарілість подібної імагологічної концепції у чеській нарративній пам'яті (Świdarska, 2013) та літературній традиції, потребу її докорінного переосмислення і перепрочитання.

Повномасштабна війна разом з тисячами нових біженців з України принесла чеським громадянам нове усвідомлення трагедії, яку переживає велика європейська країна тут-і-зараз, хвилю співчуття і солідарності з українським народом, і водночас чергове піднесення інтересу до України, її історії та культури в цілому¹. Тема України у II десятилітті XXI ст. входить до широкої

¹ За даними пражського відділення Радіо Свобода, від початку повномасштабного вторгнення Чехія стала прихистком для понад пів мільйона українців [Ніхто вже не зможе дорікнути українцям, що вони є тягарем для Чехії – посольство України. <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayinski-bizhentsi-chehkiya-posolstvo/32768705.html>].

дискурсивної теми Центрально-Східної Європи та осмислення європейської ідентичності її так званих малих народів (за М. Грохом), яку в чеській літературі розпочав М. Кундера своїм філософським есеєм "Трагедія Центральної Європи" (уперше вийшов франц. мовою у 1983 р., укр. пер. – у 1995 р.) і якій чеські письменники середнього і молодшого покоління незмінно присвячують свою увагу впродовж останніх десятиліть.

Провідні мотиви роману Я. Топола "Холодною землею" / "Chladnou zemí" (2009 р., в укр. пер. Тетяни Окопної роман вийшов друком під назвою "Майстерня диявола" в 2016 р.) – Друга світова війна та історія тоталітарних режимів країн Східного блоку, людські жертви і колективна пам'ять, переосмислення своїх і чужих історичних травм, східноєвропейська ідентичність та її національні версії. Події у творі розгортаються на тлі кривавих подій європейської історії і геополітичних координат уявного конструкту – Східної Європи, яку неможливо знайти на карті. Політичні перипетії у пострадянській Білорусі слугують демонстрації аморальності влади і знецінення людського життя при усіх режимах. Прозова книга Патріка Оуржедніка "Еуропа. Stručné dějiny dvacátého věku" / "Європеана. Коротка історія двадцятого століття" (2001) є постмодерністською іронічною деконструкцією європейської історії попереднього століття, яка подається у вигляді добре продуманої суміші історичних фактів і колективних упереджень, символів і гасел, оманливих переконань і стереотипів західного суспільства, ретельно відібраних і скомпонованих за принципом колажу. Книга перекладена на 37 іноземних мов, українською мовою твір вийшов друком у 2015 р. у перекладі Олексія Севрука, друге видання побачило світ у 2023 р. У тому ж 2023 р. О. Севрук публікує роман власного авторства "Європейка" з підтитлом "Історії з Полісся" / "Evropanka: historky z Polesí". Одним із трьох епіграфів до книги стала цитата з пісні "Європець" / "Evropan" 2000 р. пражського андеграундного рок-гурту Psi vojáci на слова Я. Топола, лейтмотивом якої є історія чехів як європейців, народжених у добу тоталітаризму.

Олексій Севрук (1983 р.н.) – чеський перекладач, публіцист, письменник. Народився в Києві, переїхав до Чехії в дитячому віці в рамках державної програми репатріації чехів з Волині та їхніх родин. Навчався на філософському факультеті Карлового університету в Празі, захистив дисертацію на тему суржика в сучасній українській літературі. У 2015–2018 роках обіймав посаду головного редактора часопису Plav – пражського щомісячника світової літератури. На чеську мову перекладав твори Ю. Андруховича, С. Жадана, Т. Антиповича, К. Бабкіної, О. Бойченка, Ю. Іздрика та ін.

Жанрові особливості роману "Європейка" дозволяють розглядати його як синтез сімейної саги, белетризованих мемуарів та роману зв'язку часів. Назва твору, його структура і проблематика, сфокусовані на драматичних подіях минулого століття, інтертекстуально пов'язують "Європейку" зі згаданим вище текстом П. Оуржедніка. Як і в книзі "Європеана. Коротка історія двадцятого століття", у романі О. Севрука відсутні тематичні розділи, події з особистого життя протагоністів, як і коментарі історичних подій на Поліссі та у "великій" Україні розгортаються не в хронологічній чи будь-якій іншій логічній послідовності, а в довільному порядку, часто однакові епізоди повторюються у різних змістових фрагментах за принципом асоціативності пригадування. Однак, на відміну від безособового аукторіального наратора в П. Оуржедніка, у творі О. Севрука оповідь ведеться від імені його бабусі Марії, яка в довірливій формі, з любов'ю

звертається до свого дорослого онука, передаючи йому своєрідну естафету як колективної пам'яті українців, так і пам'яті власного роду. Свій дебютний роман О. Севрук присвятив натомість своїм чотирьом дітям, народженим уже в Чехії. Історія Марії, її матері-українки, батька-чеха, чоловіка з українсько-білоруським корінням та їхніх дітей розгортається на тлі трагічних сторінок української Волині не лише ХХ ст., а й давніших часів. У цій новітній "волинській хроніці" знову йдеться про пошуки ідентичності, про травму екзистенційної викориненості емігрантів, пошуки власного я і власного голосу у лаштунках історичних перипетій Східної Європи ХХ ст.

Полотно оповіді має фрагментований мозаїчний характер, емоційний монолог оповідачки утворює плетиво родинних історій особистого характеру, в якій жорстоко втручається драматична історія Східної Європи з її революціями, війнами, встановленням тоталітарних режимів, геноцидами і терором, де грубо порушувалося не лише право народів на самовизначення, а й базові людські права: "Допити, ув'язнення, депортації, Сибір, кінцева. Баста. Того собі ніхто не може ув'язнити і ніхто б такого не бажав навіть своєму ворогові. А потім приїшов голодомор і батько помер від недоїдання" (Sevruk, 2023, р. 23). Особисті кривди і колективні травми, завдані українцям німцями і росіянами, поляками та євреями, владами і тиранами усіх часів художньо препаруються у тексті на мікро- і макрорівні. Марія згадує, коментує, оцінює. Історія Полісся, українська історія кількох століть у лабіринті пам'яті Марії постає живими картинками кривавих битв, які часто розгорталися під привабливими гучними гаслами, органічно пов'язується з мотивами страждання, смерті, вигнання з рідної домівки, самотності людини, відірваної від свого коріння, однак свідомої власної ідентичності: "Де б ти не був, синку, не забувай, що ти – з берегів Дніпра. Це важливо. Увесь твій рід пов'язаний із Дніпром, його річищем, це ті артерії, які жили твоєю землею і твоєю історією. І дуже часто ними текла справжня кров – ворожа, як про це писав наш Шевченко, але і наша теж" (Sevruk, 2023, р. 27).

Багаточарова сімейна сага, розказана чеським читачам голосом українки, складається з взаємопов'язаних сюжетних фрагментів і охоплює не лише родинні перипетії, а й широке розмаїття інших персонажів і постатей, представляє опуклу персоналізовану візію мультимедійної і мультіконфесійної Волині, а також міжнаціональних взаємин на українських землях ХІХ і ХХ ст. Така наративна стратегія фіксує авторську імагопозицію, спрямовану на скорочення дистанції між Я та Іншим, зближення автообразу та гетерообразів аж до їхнього злиття. Назва роману, парадоксальна з точки зору концепції Центральної Європи та опозиції Захід–Схід, яку осмислювали чеські інтелектуали з часів М. Кундери і в якій Україна як частина православного духовного простору представляла саме східну позаєвропейську традицію, стає зрозумілою наприкінці роману, у якій розповідається про те, як зустрічали Марію на її батьківщині після еміграції до Чехії: "Подивіться, хто сюди приїхав! Тьотя Маруся! Наша чехословачка! Європейка! Оце так видатні го-стии!" (Sevruk, 2023, р. 211). У контекст світової історії та історії європейських народів О. Севрук органічно вписує свій "український текст", українську проблематику. Порушуються такі важливі для розуміння українського минулого і сьогодення теми, як колективізація і Голодомор, комуністичний терор і боротьба за незалежну державу вояками УПА та багато інших. Залучаючи топоси Радомішля і Києва, Бабиного Яру і Хрещатика, Житомирщини і Волині, поліських містечок і сіл, автор показує

чеським читачам Україну як невід'ємну частину європейського географічного простору, європейського континууму політичних концепцій, держав та ідеологій. Динаміка оповіді та її персоналізований характер, попри відсутність діалогів, утримує увагу читача від першої до останньої сторінки. Унікальність і цінність твору як імаготексту полягає в ретельній фіксації нарративу оповідачки, яка подає історію Полісся як власну історію, історію європейських катастроф ХХ ст., абсурдних ідей та облудних стереотипів від першої особи, викриваючи їх суть, приміром, у такому промовистому пасажі: *"Бандерівці. Бандити. Військові злочинці. Фашистські колаборанти. Відповідальні за спасіння мільйонів українців, які завдяки їм не померли з голоду. Нарешті вони відповідальні за спасіння мого швагра, твого другого дідуся та його родини. Створили умови, які дозволили вижити мільйонам наших людей. Дали нам можливість, шанс на збереження голого життя. Живи тепер з цим"* (Sevruk, 2023, p. 178).

Оновлення імаготипу українця в романі у зв'язку з приватним характером особистої та сімейної історії, розказаної Марією, відбувається в діапазоні між автообразом та гетерообразом, де Свої – українці, білоруси, чехи, євреї, поляки – це родичі, знайомі, сусіди, які живуть, працюють, протистоять лихоліттю і біді, одружуються і помирають як господарі на своїй українській землі. Натомість Чужі символізують *"той світ [...] який змінився до невпізнання, зіпсувався і здичавів, з вишкіреними зубами галопом заносився назустріч світлому майбутньому, яке сюди плазувало зі сходу. Новий світ для таких справжніх господарів має наготові лише кулю, шибеницю, братську могилу або сибірські сніги"* (Sevruk, 2023, p. 58); *"Москалі мстилися за те, що ми були інші. Що колись ми були вільні та незалежні. За те, що ми тут були раніше, що Київ тут був раніше, ніж Москва. За Полтаву, за Київську Русь, за Софію Київську та за Печерську Лавру, за гетьманат і велике князівство, за козацьке бароко та літературну традицію. За наші колядки і за наші народні пісні. Хотіли нас перевиховати. Або знищити. Сталінські репресії та голодомор були лише черговими частинками того довжелезного ланцюга насилля та взяття в рабство. Дивуюся, що ми тут досі є"* (Sevruk, 2023, p. 129). Репрезентація імагообразів у тесті легітимізується особою та імагопозицією наратора – не стороннього спостерігача, а учасника і свідка подій.

Прочитаний як імаготекст, роман О. Севрука привертає увагу поліфонічністю звучання попри обрану нарративну стратегію та монологічну цілісність оповіді. Імаготема України розгортається в цьому тексті у подвійній оптиці Свого та Іншого водночас. Марія висловлює захват і любов до рідної землі: *"Яка прекрасна та наша Україна, я з боєм усвідомила лише тоді, коли ми вперше їхали автобусом до Чехії. [...] А той український люд, веселий, співочий, гарний та благородний!"* (Sevruk, 2023, p. 199), однак відверто зізнається, з яким ставленням до новоприбулих волинських чехів їм довелося зустрітись на чеській землі: *"Російські курви поприїжджали, казали (нам) сусіди в гуртожитку"* (Sevruk, 2023, p. 202). Разом з тим оповідачка далека від ідеалізації представників народу, з яким себе ідентифікує, демонструючи досить критичний погляд на українців вже незалежної держави, які байдужі до своєї культури та її символів, отруєні комуністичним минулим: *"Невільники, припнуті до своєї землі, яка міняє власника разом з ними. То не є земля вільних людей. То земля невільників"* (Sevruk, 2023, p. 238).

Мова твору афористична, соковита, влучно використовуються українські приказки та прислів'я, рясно вживаються лінгвореалії та побутові етноніми (*vyšyvanky, cerkva, mužik, Chochol, Kacap, Ljach, prošepán, pani Žydzi, Jevrej, Hebrejec, kircha, bátuška, hajdamák, kulak, rybchoz, komezam, čeka* та багато інших), які доповнюють та увиразнюють імаготему в цілому. Образ Марії, її досвід і життєва філософія утілюють християнську мораль, людську гідність, непохитну віру в добро та заклик до примирення людей різних націй і віросповідань. Центральна протагоністка роману О. Севрука виконує *"відновлювальну та інтегруючу функцію"* (Šwiderska, 2013) як у імагологічній перспективі, так і в ідеологічній площині. У своєрідному заповіті, який рефреном повторюється на сторінках твору, героїня звертається не лише до свого онука, це послання в майбутнє, визначальне для розуміння авторської імагопозиції, модальності та ідентичності образів: *"всі ми діти Божі, усі грішимо і усі хочемо жити в спокої та мирі. Щасливо"* (Sevruk, 2023, p. 23).

Роман продовжує розвивати у чеській літературі тему європейського культурного простору та європейської ідентичності, яка, однак, набуває нового змісту завдяки голосу молодого чеського письменника з українським корінням. Видання містить післямову Т. Хланьової, у якій подається аналіз художніх особливостей, поетикальних стратегій та проблематики роману, а також історичний коментар з вказівкою на використані наукові праці Богдана Зілинського, Сергія Плохія, Тімоті Снайдера та ін. (Sevruk, 2023, pp. 245–254). Висока оцінка твору як з точки зору художності, так і з точки зору достовірності, історичної правди, на нашу думку, сприятимуть популяризації в читацьких та фахових колах цього важливого, етапного в чеській українці тексту. Слід зауважити, що роман "Європейка" був написаний О. Севруком ще до початку повномасштабного військового вторгнення в Україну, його завершення датується серпнем 2021 року, утім, видана в 2023 р., книга стала своєчасним свідченням солідарності чехів з українським народом і водночас актуалізувала концепт Європи як спільного дому українців та чехів.

Безпосередньою реакцією та емоційним відгуком на події 2022 року стала поява чеських літературних творів, які звертаються до теми російсько-української війни. У тому ж 2022 р. вийшла друком збірка оповідань "Střepu" / "Уламки" з підтитлом "Ruská invaze na Ukrajinu očima českých spisovatelů" / "Російська інвазія на Україну очима чеських письменників". Авторами текстів стали 10 чеських письменників різних поколінь: Мілан Угде, Еміл Гакл, Ондřej Мацл, Марія Ільяшенко, Катержіна Тучкова, Петра Гулова, Анна Беата Габлова, Петра Дворжакова, Якуба Каталпа та Ленка Елбе. Ще одна збірка малої прози, присвячена цій темі, має назву "Ліліпутін: оповідання з війни" / "Liliputin: povídky z války" (2022). Її автор – письменник, журналіст, соціолог Ян Немец (1981 р.н.), шеф-редактор літературного часопису Host, автор кількох успішних романів, перекладених на 15 мов світу. Збірка складається з п'яти оповідань. Кожне з них описує війну в Україні з іншої імагопозиції, проте не з позиції військових або офіційних осіб, які представляють сторону конфлікту, а з перспективи цивільних, звичайних людей різних націй. Читач стежить за подіями очима групи кївських дітей-безхатченків; крізь світобачення маріупольського тінейджера, який довго вагається, коли втікати, аж поки не стає занадто пізно; очима двох російських лєсбійок, які танцюють посеред Москви партію з балету "Лебедине озеро" на знак протесту проти військової інвазії; поглядом самотнього чоловіка середнього віку з

Чехії, що подорожує Україною; а також в оптиці багатой німецької пари, яка скористалася послугами сурогатної матері-українки.

Оповідання писалися автором під час перебування на літературній резиденції в чеському Микулові, фактичний матеріал та інспірацію письменник знаходив переважно в засобах масової інформації, опрацьовуючи їх в реалістичній стилістиці: "Події на Україні нас зараз усіх цікавлять, ми всі залпаємо в новинах [...]. В цій книзі є одне оповідання з Маріуполя, написане практично в прямому ефірі. Я стежив за тим, як росіяни оточують місто, як викликали в ньому гуманітарну катастрофу, як вони його займають, я стежив за тим усим зі спазмованим шлунком, щоб дізнатися, що станеться з моїми героями, що їм власне лишається. Це не документалістика в тому сенсі, що я б опрацьовував конкретні історії [...], але я намагався бути якомога реалістичнішим" (Štěpánek, 2022). Трагічні історії реальних людей та вигаданих персонажів розгортаються на тлі бруталного насилля, діалоги протагоністів та художні образи представляють актуальні українські реалії та події очима Інших – чехів, німців, росіян, але так само і українців, адже автор вважає, що література, на відміну від журналістики, може сказати людям набагато більше.

Дискусія і висновки

Вибір проаналізованих текстів не претендує на вичерпність і повноту, однак демонструє динаміку змін у модальності чесько-українського міжкультурного діалогу та української імаготемати в чеській літературі 2000-х років. Підсумовуючи, зазначимо: у розвитку теми України в чеській художній прозі від кінця ХХ ст. спостерігається виразна стадіальність. Інтерпретація української імаготемати у текстах 1990-х – початку 2000-х років відбувалася здебільшого у колоніальному дискурсі, у системі координат Захід–Схід, Свій–Чужий, в якій Україна тривалий час залишалася простором Чужості. Негативні конотації стосовно Чужого наділяють ментальний образ чужинця стійкими негативними рисами, сприяють закріпленню зневажливого або ворожого ставлення до нього, впливають на можливості міжкультурного діалогу, міжнаціональної взаємодії. Перегляд української імаготемати в сучасній чеській прозі розпочався в 2010-х роках, з появою на літературній чеській сцені письменників молодшої генерації, у тому числі фахових українців, а також під впливом політичних та соціокультурних змін в Україні. Літературна інтерпретація теми російсько-української війни, однієї з суспільно значущих подій сучасної Європи, яка у ХХІ ст. стала геополітичною ареною збройної агресії проти країни, готової захищати свій європейський вибір і задекларовані після Другої світової війни демократичні цінності, знаменувала поворот до оновлення характеру і змісту української імаготемати в сучасній чеській культурі, до трактування образу українця в принципово новій діалогічній перспективі як нечужого Іншого. Україна, яка в колективній свідомості чехів упродовж 1990-х і на початку ХХІ ст. залишалася переважно на периферії європейського транскультурного простору, якщо не за його межами, на початку 2020-х років раптово опинилася у центрі цього простору, змінивши його координати та імагологічну парадигму. Війна в Україні максимально яскраво оприявила суб'єктність Іншого, який відмовився бути підпорядкованим і жертвою.

Повторення імаготипових структур у певний історичний період свідчить про домінування певного імаготипу, як зазначалося вище, однак лише перевірка культурного тексту часом забезпечує необхідну дистанцію і перспективу, верифікує інструменти й аргументи для його

об'єктивного аналізу, тому імагологічні репрезентації України та українців у чеській прозі 2020-х років і надалі потребуватимуть системного ретельного дослідження.

Джерела фінансування. Фінансування забезпечено Київським національним університетом імені Тараса Шевченка.

Список використаних джерел

- Дизерінк, Х. (2011). Імагологія та питання етнічної ідентичності. *Літературна компаративістика*. Вип. IV: Імагологічний аспект сучасної компаративістики: стратегії та парадигми. Ч. II (с. 382–395). <https://library.megu.edu.ua:9443/jspui/bitstream/123456789/3403/1/2011-Comparativ-2-449.pdf>
- Кіндлерова, Р. (2013). Переклади з української мови чеською мовою з 1991 до 2012. [Дослідження фонду Next Page в рамках проекту Book Platform, Прага]. <https://bookplatform.npage.org/en/activities/47-publishing-ukr-en.html>
- Наливайко, Д. С. (2006). *Літературознавча імагологія: Предмет і стратегії. Теорія літератури й компаративістика*. ВД "Києво-Могилянська академія".
- Наливайко, Д. С. (2008). *Україна очима Заходу*. Грамота.
- Палій, О.П., & Погребняк, О.А. (2022). Сучасна перекладацька рецепція української літератури в Чехії. *Султанівські читання*, XI, 23–31. <https://doi.org/10.15330/sch.2022.11.23-31>
- Погребняк, О.А. (2016). Образи українських заробітчан в сучасній чеській прозі. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія "Філологічні науки"*, 2, 169–176. <https://phil.duan.edu.ua/images/PDF/2016/2/24.pdf>
- Пупур, І.В. (2020). Імагологічний метод. *Методології сучасної літературної компаративістики. Збірка наукових праць відділу компаративістики Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України*, 59–106. http://library.megu.edu.ua:8180/jspui/bitstream/123456789/3405/1/2020Metodologij_literaturnoi_comparativistik.pdf
- У чехів. *Антологія сучасного чеського оповідання* (Л. Ржегоржікова, І. Заб'яка, Упоряд.). (2021). А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА.
- Шефара, М. (2025). *Танцівниця з Донбасу*. Видавництво XXI.
- Carré, J.-M. (1947). *Les écrivains français et le mirage allemand, 1800–1940*. Boivin et Cie.
- Fischer, M. (1973). *Komparatistische Imagologie. Für eine interdisziplinäre Erforschung national-imagotyper Systeme. Zeitschrift für Sozialpsychologie*, 10, 30–44.
- Hůlová, P. (2012). *Čechy, země zaslíbená*. Torst.
- Kšicová, D., & Vaculík, J. (2008). *Rodinná kronika volyňských Čechů. 2. dopl. vyd. česky*. Masarykova univerzita.
- Moura, J.-M. (1999). *L'imagologie littéraire: tendances actuelles. Perspectives comparatistes*. Etudes réunies par Jean Besière et Daniel-Henri Pageaux. Champion.
- Olič, J. (2006). *Volyňský dalekohled*. Votobia.
- Pawłowska, H. (2014). *Díky za každé nové ráno*. MOTTO.
- Sevruk, A. (2023). *Evropanka: Historiky z Polesi*. Argo.
- Štěpánek, R. (2022, 5 října). Podle mě má člověk psát o tom, co ho zrovna šve, říká spisovatel Jan Němec, který právě vydává novou knihu *Liliputin: povídky z války*. [ROZHOVOR. Kavárna]. <https://kavarna.hostbrno.cz/clanky/podle-me-ma-clovek-psat-o-tom-co-ho-zrovna-sve-rika-spisovatel-jan-nemec-ktery-prave-vydava-novou-knihu-liliputin-povidky-z-valky>
- Swiderska, M. (2013). "Comparatist Imagology and the Phenomenon of Strangeness". *CLCWeb: Comparative Literature and Culture*, 15(7). <https://doi.org/10.7771/1481-4374.2387>

References

- Carré, J.-M. (1947). *Les écrivains français et le mirage allemand, 1800–1940*. Boivin et Cie.
- Dyserinck, H. (2011). *Imagology and the Problem of Ethnic Identity. Comparative Literature. Issue IV. The Imagological Aspect of Modern Comparative Studies: Strategies and Paradigms*. P. II (pp. 382–395) [in Ukrainian]. <https://library.megu.edu.ua:9443/jspui/bitstream/123456789/3403/1/2011-Comparativ-2-449.pdf>
- Fischer, M. (1973). *Komparatistische Imagologie. Für eine interdisziplinäre Erforschung national-imagotyper Systeme. Zeitschrift für Sozialpsychologie*, 10, 30–44.
- Hůlová, P. (2012). *Čechy, země zaslíbená*. Torst.
- Kindlerová, R. (2013). *Translations from Ukrainian into Czech from 1991 to 2012*. [Fund research Next Page within the framework of the project Book Platform, Prague] [in Ukrainian]. <https://bookplatform.npage.org/en/activities/47-publishing-ukr-en.html>
- Kšicová, D., & Vaculík, J. (2008). *Rodinná kronika volyňských Čechů. 2. dopl. vyd. česky*. Masarykova univerzita.
- Moura, J.-M. (1999). *L'imagologie littéraire: tendances actuelles. Perspectives comparatistes*. Etudes réunies par Jean Besière et Daniel-Henri Pageaux. Champion.
- Nalyvaiko, D.S. (2006). *Literary Imagology: Subject and Strategies. Literary Theory and Comparative Literature*. Publishing House "Kyvevo-Mohylianska academia" [in Ukrainian].

Nalyvaiko, D. S. (2008). *Ukraine in the eyes of the West*. Hramota [in Ukrainian].

Olič, J. (2006). *Volyňský dalekohled*. Votobia.

Paliy, O.P., & Pogrebnyak, O.A. (2022). The contemporary translation perception of the Ukrainian literature in the Czech Republic. *Sultánivski Chytannia*, XI, 23–31 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15330/sch.2022.11.23-31>

Pawłowska, H. (2014). *Díky za každé nové ráno*. MOTTO.

Pogrebnyak, O.A. (2016). Images of Ukrainian migrant workers in contemporary Czech prose. *Bulletin of the Alfred Nobel University of Dnipro. Series "Philological sciences"*, 2, 169–176 [in Ukrainian]. <https://phil.duan.edu.ua/images/PDF/2016/2/24.pdf>

Pupurs, I.V. (2020). Imagological method. *Methodologies of Modern Literary Comparative Studies. Collection of scientific works of the Department of Comparative Literature of the Taras Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 59–106. http://library.megu.edu.ua:8180/jspui/bitstream/123456789/3405/1/2020Metodologii_literaturnoi_comparativistik.pdf [in Ukrainian].

Šefara, M. (2025). *A dancer from Donbas*. Publisher XXI [in Ukrainian].

Sevrúk, A. (2023). *Evropanka: Historky z Polesi*. Argo.

Štěpánek, R. (2022, 5 října). Podle mě má člověk psát o tom, co ho zrovna štve," říká spisovatel Jan Němec, který právě vydává novou knihu *Liliputin: povídky z války*. [ROZHOVOR. Kavárna]. <https://kavarna.hostbrno.cz/clanky/podle-me-ma-clovek-psat-o-tom-co-ho-zrovna-stve-rika-spisovatel-jan-nemec-ktery-prave-vydava-novou-knihu-liliputin-povidky-z-valky>

Świdarska, M. (2013). "Comparativist Imagology and the Phenomenon of Strangeness". *CLCWeb: Comparative Literature and Culture*, 15(7). <https://doi.org/10.7771/1481-4374.2387>

The Czechs. An anthology of contemporary Czech short stories (L. Rzhigorzhikova, I. Zabiayka, Comp.). (2021). A-BA-BA-HA-LA-MA-HA [in Ukrainian].

Отримано редакцією журналу / Received: 15.04.25

Прорецензовано / Revised: 15.07.25

Схвалено до друку / Accepted: 30.09.25

Olena POGREBNIYAK, PhD (Philol.), Assoc. Prof.

ORCID ID: 0000-0002-7509-1352

e-mail: o.pohrebniak@knu.ua

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

MODUS OF UKRAINIAN IMAGOTHEME IN CONTEMPORARY CZECH PROSE

Background. *The study, based on literary works by Czech writers of recent decades (J. Olich, H. Pavlovská, P. Hulová, M. Šefara, O. Sevrúk, etc.), examines the stages and dynamics of both quantitative and qualitative changes in the nature of the contemporary Czech-Ukrainian interliterary dialogue, as well as in the modality of the Ukrainian imagotheme.*

Methods. *Historical-literary method, comparative-typological method, and structural-systemic analysis.*

Results. *The concept of the literary imagotheme, introduced into academic discourse by J. M. Moura, is one of the key categories in modern imagology. The study of the Ukrainian theme in foreign, particularly Czech, literature as an imagotheme remains a relevant area in contemporary Ukrainian comparative literary studies.*

In this article, the imagological paradigm of the components of this theme is understood not only as a collection of artistic phenomena connected by thematic, topographical, and regional aspects, but also as an integrated artistic and sociocultural discourse that focuses on the issues and prospects of intercultural dialogue in an era of decentralization, globalization, and increasing transculturation on the one hand, and the tendency towards the localization of cultural flows on the other. The article also addresses the interaction between the national and universal dimensions in literary texts, as well as the role of literature in intensifying contemporary Czech-Ukrainian extraliterary interaction within the framework of both vertical social structures and horizontal geopolitical relations.

Conclusions. *The development of the Ukrainian theme in Czech literary prose since the late 20th century shows distinct stages. In texts from the 1990s to the early 2000s, the interpretation of the Ukrainian imagotheme largely occurred within a colonial discourse, shaped by the coordinate system of West–East, One's Own – The Other, in which Ukraine remained a negatively marked space of Otherness. The revision of the Ukrainian imagotheme in Czech prose began in the 2010s, with the emergence of a younger generation of writers, including professional Ukrainian scholars, as well as under the influence of political and sociocultural changes in Ukraine itself. A qualitatively new stage in the history of Czech-Ukrainian studies began in 2022 and is currently undergoing transformation. Its paradigmatic rupture within the development of the imagotheme is marked by a shift in the modality of Ukrainian imago representations (from Alien to The Other and One's Own), an articulated change in the imago position, as well as the inclusion of this imagotheme into the broader discourse of European nations' historical self-reflection and contemporary intercultural dialogue.*

Keywords: *imagotheme, imago representation, Czech prose, Ukraine, Ukrainians, image of The Other.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.